

O VÁLCE A MÍRU JINAK

Pastýřský list biskupské konference USA

Dokument, který dlouho zrál

3. května 1983 přijali biskupové USA definitivní text pastýřského listu o míru, válce a obraně. Uzavřeli tak dílo, které si vyžádalo delší čas. Téměř 10 let je zaměstnávala otázka jaderné války a mravní stránka jaderného odstrašení, a ne - jak to uvedly poněkud ukvapeně jedny noviny v Evropě - teprve od obnovy mírového hnutí v USA. Ve skutečnosti už při obnově debaty o potratu v roce 1973 zaujali američtí biskupové velmi pevné stanovisko vůči jakémukoli útoku na lidský život. Roku 1976 nacházíme v jejich pastýřském listě "Žít v Ježíši Kristu", jenž pojednává o rodinném životě, sexualitě, manželství a sociální nauce církve, krátký odstavec o jaderném odstrašení (deterrent), který obsahuje v zárodku už jedno ze stanovisek současného dokumentu:

"Pokud jde o atomové zbraně, přinejmenším o ty, které mohou přivodit masovou zkázu, je prvním příkazem zabránit jejich použití. Jako majitelé rozsáhlého jaderného arzenálu si také musíme uvědomit, že zlem je nejen napadnout civilní obyvatelstvo, nýbrž i vyhrožovat mu napadením v rámci strategie odstrašení" (DC 1712).

Druhý vatikánský koncil v Gaudium et spes připomněl, že mravní nauka církve odmítá veškeré použití zbraní hromadného ničení proti civilnímu obyvatelstvu (čl. 80). Avšak koncil, tolerující vlastnění takových zbraní za účelem odstrašení, neříká nic o otázce hrozby použití těchto atomových ^{zbraní} proti civilnímu obyvatelstvu. Je morálně dovoleno vyhrožovat provedením takového "zločinu", i kdyby to bylo ze sebelepších důvodů? Tato otázka, která zpochybňuje samotný základ nauky o odstrašení uvedenými represáliemi, začala zaměstnávat americké katolíky. Během debaty o ratifikaci SALT II v Kongresu se v roce 1979 ozval jeden zvláště povolaný biskupský hlas, hlas kardinála Krola. Aniž odsuzoval jaderné odstrašení, upozornil, že podle jeho názoru "tolerance" zde může být pouze podmíněná.

V roce 1980 se na výroční schůzi biskupové rozhodli, že připraví pastýřský list o této celé problematice. Byla vytvořena pětičlenná komise, aby sledovala přípravu dokumentu. Předsedou komise se stal mons. Joseph Bernardin (který se potom stal chicagským arcibiskupem a kardinálem) a jejími členy mons. John O'Connor, biskup armádní duchovní služby, a mons. Thomas Gumbleton z Detroitu, předseda Pax Christi.

Přípravné etapy

Při přípravě a zveřejnění dokumentu byl uplatněn postup v církvi poměrně nezvyklý. Měl tři etapy:

- Informace a konzultace. Od července 1981 do července 1982 vyslechla komise obšírné referáty 36 odborníků, aby se informovala o všech hlediscích spisu: o hledisku vojenském, strategickém, politickém a mravním. Byli mezi nimi např. tři ministři obrany (nynější Caspar Weinberger a dva bývalí: H. Brown a J. Schlesinger), vojáci v důchodu a teologové různé orientace.

- Redakce a debaty. Mezi červencem 1982 a dubnem 1983 uveřejnila komise tři postupné verze textu. První byla poslána evropským biskupům a většímu počtu hnutí a angažovaných osob. Druhá verze byla v říjnu 1982 poskytnuta široké veřejnosti orgány biskupské konference. Debatovali o ní i biskupové, kteří přijali její hlavní myšlenky na schůzi v listopadu 1982. Během zimy byla podnětem k výměně názorů, která značně přesáhla katolické společenství: od prezidenta Reagana až k teologům kdekdo se vyslovoval o nadhozených problémech. Třetí verze textu přihlédla k mnoha těmto reakcím a rovněž k výměně názorů se zástupci episkopátů

západní Evropy v Římě v lednu 1983; byla zredigována a uveřejněna v dubnu.

- Definitivní přijetí. Dne 3. května 1983, po výměně názorů, z níž vzešlo ještě několik úprav, byl přijat celý text 238 hlasy proti 9.

Nezávisle na míněních o obsahu konečného znění dokumentu je třeba zdůraznit význam použitého postupu: seriózní zájem o informace o technických a politických aspektech problematiky, otevřená a veřejná debata, pozornost věnovaná připomínkám z různých stran. To všechno nepochybně přispělo k tomu, že tento text ušel až příliš častému osudu církevních prohlášení na témata tohoto druhu, totiž téměř všeobecnému nezájmu.

"Mírová výzva". Přehled a výňatky

Pastýřský list, nadepsaný Mírová výzva - Boží příslib a naše odpověď (The Challenge of Peace: God's Promise and Our Response), je velmi komplexní dokument; obsahuje přes 30 hustě tištěných stran. Spokojíme se tu s tím, že z něho uvedeme základní formulace a že přeložíme nejvýznamnější nebo nejkontroverznější pasáže. Projdeme postupně čtyři hlavní části listu.

I. MÍR V MODERNÍM SVĚTĚ: PERSPEKTIVY A NÁBOŽENSKÉ ZÁSADY

- Biskupové začínají tím, že svůj dokument a jeho závažnost zapojují do souvislosti s konstitucí Gaudium et spes a s různými papežskými prohlášeními, ale také s novou situací, kterou vytvořila celosvětová hrozba jaderné války. Co může říci k takovým otázkám církevní dokument?

"Katolická nauka o míru a válce se zaměřila na dvojí cíl: pomáhat katolíkům formovat vlastní svědomí a přispět k politické debatě omorálním hledisku války. Tyto dva cíle vedly katolickou nauku, aby se obrátila na dvě odlišné skupiny posluchačstva, i když se vzájemně prolínají. Do první skupiny patří katoličtí věřící, vychovaní zásadami evangelia a katolické morální nauky. Druhá skupina je občanské společenství, širší, pluralitní ..."

V textu je tedy třeba rozlišovat několik rovin: rovinu všeobecných mravních zásad, jimž se nelze vyhnout (např.: imunita nebojujícího obyvatelstva), a rovinu toho nebo onoho dílčího názoru, jenž se týká některého hlediska vojenské politiky země (např.: nepoužití jaderné zbraně jako první").

- List potom prochází Starým a Novým zákonem. Písmo nám neposkytuje konkrétní řešení otázek, které máme dnes my, křesťan si však v něm může přečíst výzvu k úkolu, který je současně povinností i darem:

"Ve světě, v němž jsou násilí a nepřátelství příliš často normou, hledat prostředky, jak učinit viditelným odpuštění, milosrdenství a Boží lásku."

- Dokument připomíná nevyhnutelné napětí mezi vizí Božího království a jeho konkrétním uskutečněním v dějinách a obširně připomíná staletou tradici církve v uvažování o válce a míru:

1. Povaha míru

Mír není jen absence války, ale dílo spravedlnosti.

2. Výchozí postoj proti válce a zásada legitimní obrany

Křesťan nemůže nikdy - a tím méně v době totální války - pohlížet na válku jako na normální řešení konfliktů. Na druhé straně ale také nemůže vyloučit válku jako prostředek na ochranu opravdového míru proti napadení:

"Vláda ohrožená ozbrojeným napadením musí bránit svůj lid. To zahrnuje obranu ozbrojenou mocí, je-li to nezbytné jako poslední prostředek."

Nelze však tvrdit, že ozbrojená moc je vždy jedinou obranou proti nespravedlivému útoku, proto

"silně povzbuzujeme vážné studie a úsilí v tom směru, aby jednotlivci i národy dostaly k dispozici metody na obranu proti nespravedlivým útokům bez použi-

II. VÁLKA A MÍR V SOUČASNÉM SVĚTĚ: PROBLÉMY A ZÁSADY

Jsme u jádra pastýřského listu, kde se přistupuje k palčivým a kontroverzním otázkám: použití jaderných zbraní, odstrašení.

- Je třeba především si uvědomit novost problému:

"Náš úkol není jednoduše opakovat to, co už jsme dříve řekli; ten záleží v novém zkoumání: Může naše náboženská a mravní tradice zhodnotit, zvládnout, zadržet a pomoci odstranit - doufejme v to - hrozbu, kterou způsobují jaderné arzenály světa lidské rodině? Papež Jan Pavel II. vyjádřil podstatu tohoto problému při své pouti do Hirošimy: 'V minulosti mohl člověk zničit vesnici, město, kraj i zemi. Dnes je ohrožena celá planeta.'"

Když dokument probral vývoj závodů v jaderném zbrojení, připomněl postoje papežů k této věci, nejnovější zneklidnění veřejného mínění v různých zemích a zprávy odborníků, došel k závěru, že jadernou válku nelze uznat za oprávněnou:

"Je v tradici morální nauky církve snažit se především zabránit válce, potom, když už vypukla, omezit její následky. Dnes však je tak málo možností, jak uložit politické a mravní meze jaderné válce, že je mravní povinností, podobně jako v lékařství, prevence. Kúsíme jako lidé odmítat uznání myšlenky jaderné války. Takové odmítání nevyžaduje jenom nové náměty a nové vidění věcí, nýbrž také to, co evangelium nazývá změnou srdce."

- Jak konkrétně vyjádřit tento příkaz "prevence"? Autoři uznávají složitost technických a strategických informací, které je třeba zvládnout, aby mravní požadavek nezůstal na úrovni zásad a slibů. Je zapotřebí především poznat vedle doktrín jaderného odstrašení, tak odlišných a obsahujících paradoxy, také doktríny, o něž se v minulosti opíraly úvahy o obraně:

"Člověk vyvinul strategie, které by předcházející generace pokládaly za nepochopitelné. Dnes se ^{civilní} vojenské přípravy ve velkém měřítku a mimořádně důmyslně, avšak přiznávaným cílem výroby těchto zbraní je nepoužít jich. Pronášejí se hrozby, které by byly sebevražedné, kdyby se uskutečnily. Klíčem k bezpečnosti už není vojenské utajení, nýbrž v mnoha případech vyžaduje bezpečnost veřejně informovat protivníka o vlastních zbraních a o plánech pro jejich použití." (...)

"Politický paradox odstrašení podrobil těžké zkoušce i naše mravní koncepce. Má národ právo vyhrožovat, že učiní, co nemá nikdy právo provést? Má právo vlastnit, co nemá nikdy právo použít? (...) K objasnění složitosti jaderného problému musí být naše argumenty v tomto listu detailní a odstíněné; avšak na konci bilanování musí být naše Ne jaderné válce definitivní a pevné."

Biskupové pak přistupují k několika základním politicko-vojenským otázkám o použití jaderných zbraní a o vlastnění těchto zbraní k odstrašení.

1. Použití jaderných zbraní

Je třeba rozlišovat tři otázky:

- Válka proti civilnímu obyvatelstvu není dovolena v žádném případě. Koncil a před ním Pius XII. to vyjádřili takto: "Totální válka" nemůže být nikdy spravedlivá, dokonce ani v případě legitimní obrany. Americký dokument proto neříká v tomto bodě nic nového:

"Za žádných okolností nelze použít jaderných zbraní nebo jiných prostředků masové zkázy ke zničení středisek obyvatelstva nebo jiných zásadně civilních objektů. (...) Odvetná akce, která by bez rozlišení zbavila života mnoho nevinných, kterým nelze v žádném případě připisovat odpovědnost za dobrodružné činy jejich vlád, taková akce musí být rovněž odsouzena. Toto odsouzení se podle našeho názoru vztahuje také na odvetné použití zbraní, které by zasáhly nepřátelská města poté, co naše už by byla zasažena. Žádný křesťan nemůže legitimně provádět příkazy nebo politiku, která vede k záměrnému zabíjení nebojících."

- Zahájení jaderné války nastoluje odlišný problém, protože by se prý, za

zním
v no-
držet
ly
ř
i
pa-
zprá-
ton,
o-
a-
il-
cé
st
-
ří-
po-
z-
le-
io-
.
t-
r
i-
předpokladu války zahájené NATO, jaderné zbraně nepoužily proti nebojícím, nýbrž proti sovětským vojskům. Biskupský dokument upozorňuje, že takto vytvořený předpoklad "omezené jaderné války" v Evropě vyvolává obtížné mravní otázky. Všichni odborníci zdůrazňují obtíže s kontrolou války tak, aby zůstala skutečně omezena, jakmile byl překročen "jaderný práh". Je tedy třeba odpovědět na nejaderný útok nejadernými prostředky, neboť už samo riziko eskalace do extrémních rozměrů zakazuje mravně ospravedlňovat "použití jako první" jaderných zbraní. Toto odmítnutí "Použití jako první" které je oficiální doktrínou NATO, silně popuzuje vládu pana Reagana.

- Omezená jaderná válka za předpokladu "omezené výměny" a odvetných opatření nevyvolává tak jasné odsouzení; zůstává však pochybnost, pokud jde vůbec o možnost udržet pod kontrolou události tak, aby se nevymkly z rukou.

"Tento soubor otázek nás činí skeptickými vůči skutečnému významu slova 'omezený'. Jedním z kritérií tradice spravedlivé války je, že je třeba mít rozumnou naději na dosažení míru a spravedlnosti. Musíme si položit otázku: Může existovat taková naděje, jakmile už došlo k oboustrannému vystřelení jaderných střel? Břemeno důkazu spočívá na těch, kteří tvrdí, že významné omezení je možné. Je nutné prohlásit, že jaderná odpověď na konvenční nebo jaderný útok může vyvolat zkázu, která přesáhne meze 'legitimní obrany'."

2. Odstrašení

Když dokument naznačil vývoj doktrín o odstrašení a připomněl postoj 2. vatikánského koncilu, opřel se o zprávu Jana Pavla II., přečtenou mons. Casarolim na zvláštním zasedání OSN o odzbrojení v červnu 1982. Toto prohlášení stanoví meze, které se podle kritiky biskupů USA o jaderném odstrašení nesmí překročit:

"V současných podmínkách lze ještě pokládat 'odstrašení' založené na rovnováze za morálně únosné, určitě ne však jako cíl sám o sobě, nýbrž jako jednu etapu na cestě k postupnému odzbrojení."

Není-li něco lepšího, může odstrašení ještě posloužit k ochraně nezávislosti a svobody států a národů. Bylo by však nebezpečné spokojit se s tím a zapomenout na jiná upozornění téhož Jana Pavla II., častěji v této části listu citovaná:

"Logiku jaderného odstrašení nelze pokládat ani za konečný cíl, ani za přiměřený a spolehlivý prostředek k zajištění mezinárodního míru."

A navíc nejsou všechny formy odstrašení morálně přijatelné:

"Existují mravní hranice jak v politice odstrašení, tak v politice použití zbraní. Zvláště je mravně nepřijatelný úmysl zabíjet nevinné lidi jako součást odstrašovací strategie jaderné války."

V tomto bodě se okolí prezidenta Reagana pokusilo upřesnit, že politika odstrašení Spojených států se neopírá o uvedenou hrozbu, nýbrž o hrozbu nemířenou proti válečné mašinérii Sovětů: proti jejich ozbrojeným silám a průmyslovému potenciálu. Biskupové berou toto tvrzení na vědomí, zjišťují však, že oficiální plány, týkající se volby cílů určených v Sovětském svazu k zásahu, tvoří seznam 60 vojenských cílů jen v městě Moskvě.

"Během našich konzultací zástupci vlády ochotně připustili, že jsou připraveni - i když doufají, že jaderná výměna zůstane omezena - na důkladná odvetná opatření, bude-li to nutné. Shodli se také na tom, že při použití velkého počtu zbraní katastrofálně stoupne množství civilních obětí a že i při omezených útocích na 'vojenské' cíle bude počet mrtvých téměř stejný jako za předpokladu přímých a záměrných úderů na civilní střediska. Tyto možnosti vyvolávají odlišnou mravní otázku a musí se proto posuzovat podle odlišného mravního kritéria: podle zásady úměrnosti."

Ostatně, podmíněné přijetí odstrašení předpokládá především pevné odmítnutí veškeré strategie orientované na válku: jaderné zbraně se tolerují striktně jen k odradění nepřítele od použití vlastních jaderných zbraní, a ne k jeho porážce

v jaderné válce. Je tedy vhodné přidržit se "dostatečného" odstrašení a nezaměřovat se na "převahu". Navíc, podle Jana Pavla II. je odstrašení únosné jen "jako etapa na cestě k odzbrojení". Každý nový program zbrojení se tedy musí posuzovat podle tohoto měřítka: činí pokrok k odzbrojení více nebo méně pravděpodobným?

3. Kritika programů

Ve světle těchto úvah biskupský dokument prohlašuje, že se staví proti následujícím programům americké vlády:

- zbraně "prvního úderu", které destabilizují odstrašení,
- strategie orientované na "výhru" jaderné války,
- inovační opatření, která snižují "jaderný práh".

Naopak ale podporuje zvláště:

- "okamžité, dvoustranné a ověřitelné dohody týkající se zastavení zkoušek, výroby a rozmístování nových systémů jaderných zbraní",
- dohodnutá a dvoustranná významná omezení vojenských arzenálů obou supervelmocí,
- podepsání smlouvy zakazující veškeré jaderné zkoušky.

V závěru této ústřední části své argumentace přiznávají biskupové otevřeně, že někteří z nich by chtěli jít dále a jaderné odstrašení odsoudit. K tomuto stanovisku se nepřipojují, ale uznávají hodnotu argumentů přednesených těmi, kteří je zastávají.

III. PODPORA MÍRU: NÁVRHY A POLITIKA

Jaderné odstrašení je pouze východisko z nouze. Je třeba vyvinout veškeré úsilí ke změně mezinárodních vztahů tak, aby se stalo zbytečným. V tomto duchu dokument uvádí několik doporučení:

- Zintenzívnit úsilí o jednání toho druhu, jako byla ujednání SALT a START, aniž by se zakazovalo vyvíjet jednostranné iniciativy:

"Nehlásáme politiku jednostranného odzbrojení, máme však za to, že naléhavá nutnost zvládnout závody ve zbrojení vyžaduje, aby jeden i druhý tábor byl ochoten učinit první kroky, tzn. podniknout samostatnou iniciativu. Chceme tím říci omezené kroky, pečlivě zvolené, které by mohly Spojené státy učinit v období časově limitovaném a usilovat tím o podobný krok ze strany SSSR."

- Vyvíjet úsilí k minimalizaci veškerého nebezpečí války zvláště tím, že se omezí obchod se zbraněmi.

- Jednat o snížení nejaderných sil. V tomto bodě však biskupové připouštějí, že jejich odmítání některých forem jaderného zastrašení může vyžadovat, zvláště v Evropě, rozšíření nejaderného zbrojení.

- Vyvíjet nenásilné prostředky řešení konfliktů. Americký text jde v tomto bodě mnohem dále než kterýkoli církevní text vydaný do té doby. Vyhýbá se především častým omylům, pokud jde o nenásilí:

"Nenasilné prostředky odporování zlu si zasluhují mnohem více zkoumání a pozornosti, než se jim dosud věnovalo. Jsou případy, kdy lidé úspěšně vzdorovali útlaku, aniž sáhli ke zbraním (...) Obyvatelstvo by mohlo být přivedeno k metodám pokojného odporu a nespolupráce jako k prostředkům, jak zabránit invazním silám nebo nedemokratické vládě prosadit svou vůli. Účinný nenásilný odpor (...) může vyžadovat od těch, kteří ho použijí, tolik trpělivosti a obětí, jaké se dnes vyžadují od těch, kteří vedou válku nebo se na ni připravují. Nemusí vždycky přinést úspěch. Ale než někdo označí tuto možnost za neproveditelnou nebo nerealistickou, naléhavě doporučujeme, aby ji posoudil ve srovnání s téměř jistými důsledky velké války."

Text potom uvádí současnou nauku církve o mezinárodní společnosti, obsažencu zvláště v encyklikách *Pacem in terris* a *Populorum progressio*. Když si klade otázku o vztazích mezi Východem a Západem, uvádí na správnou míru možný omyl v interpretaci tohoto kroku biskupů: nemá nic společného s meuznáváním povahy sovětského

režimu nebo s naivním podceňováním hrozby, kterou představuje. Nejde tedy o to, jednat "slepě a naivně" s režimem, který tak málo respektuje práva. Nelze také připustit, že by měl současný antagonismus trvat provždy nebo ospravedlnovat jakoukoli bezpečnostní politiku.

Zbývá otázka vztahů mezi Severem a Jihem a vztahů mezi nadměrným vyzbrojením první oblasti a zaostalostí druhé:

"Ve světě vzájemné závislosti nezáleží ohrožení bezpečnosti a stability jen v raketách a bombardovacích letounech (...) Neexistuje problém sám o sobě významnější než nutnost vyhnout se jaderné válce; ale i když se tento problém vyřeší, bude ještě třeba udělat mnoho."

IV. PASTÝŘSKÁ VÝZVA A ODPOVĚĎ NA NI

Tato poslední část navrhuje věřícím několik postojů, které podpoří jejich snahu o mír: informovat se za účelem formování vlastního svědomí, respektovat život (zvláště odmítáním potratu), modlit se, činit pokání. Dokument končí zvláštními výzvami k různým skupinám osob: ke kněžím a řeholním osobám, k vychovatelům, rodičům, mladým lidem, vojákům, k pracujícím v zbrojním průmyslu, k vědcům, pracovníkům sdělovacích prostředků, politikům, občanům.

Jaký bude účinek?

Jaké následky způsobí toto obšírné stanovisko? Katolická církev je nejvýznamnější v zemi. Navíc budou američtí katolíci, tradičně pozorní k slovu svých biskupů, ovlivněni ve svých soudech o branné politice. Hnutí za oboustranné "zmrazení" jaderných arzenálů obou supervelmocí v něm nachází posilu. Další křesťanské církve, např. metodisté, doporučily svým věřícím studium tohoto katolického dokumentu.

V Evropě může tento dokument na politicko-strategické rovině podpořit tendenci k posílení nejaderných forem obrany. Na církevní rovině už podnítil úvahy francouzského a německého episkopátu. Německý text byl zveřejněn koncem dubna, francouzský text se připravuje. Společná konference zástupců episkopátu ze Spojených států a západní Evropy, uspořádané v lednu 1983 v Římě, měla význam jak pro úpravu některých hledisek amerického dokumentu, tak pro podněcení úvah německých a francouzských biskupů.

Cahiers de l'actualité religieuse
et sociale, č. 268, 1.6.1983

Christian Mellon